Camilla Luise Dahl er født i Sandkås, uddannet cand.mag. i historie
ved Københavns Universitet og ansat som arkivar ved Bornholms Ø-arkiv.

De gamle mødre

Om mødre over 40 i Østerlars og Øster Herred i 1800-tallet

Af Camilla Luise Dahl

Aviser og dameblade lader os vide, at aldrig har fødende kvinders alder været så høj som nu. Resultatet er faldende fødselstal og at den enkelte kvinde måske aldrig oplever at blive mor. Den gennemsnitlige alder for fødende kvinder i Danmark var således i både 2014 og 2015 hele 30,9 år. Dette tal har ikke ændret sig siden 2009. I 2000 var tallet 30,0. Ses på tallene for førstegangsfødende, så var de på landsbasis pr 1. feb. 2015 29,1 år.

Deles tallene op i kommuner så var kvinder i Gentofte i gennemsnit 32,5 år gamle, når de fik deres første barn i 2014 og det var landets ældste mødre. Det blev skarpt forfulgt af Hørsholms og Frederiksbergs førstegangsfødende, der var henholdsvis 32,1 og 31,8 år gamle.

De yngste førstegangsfødende finder vi på Lolland hvor de førstegangsfødende i snit var 26,2 år gamle i 2014. Bornholm havde det år landets tredjeyngste førstegangsmødre med et snit på 26,5 år.

Sammenholdes disse tal med 1960'erne og '70'erne, så var gennemsnitsalderen for de førstegangsfødende i 1960 23,1 år, i 1965 22,7 år og i 1970 23,7 år. Gennemsnitsalderen for samtlige fødende i de år var henholdsvis 27,0, 26,8 og 26,7 år.

Fertilitetseksperter råber vagt i gevær, men hvordan så fødealderen egentligt ud i ældre tider?

Eksemplet Søren Low og hans familie

I Bornholms Ø-arkiv findes en række papirer efter løjtnant og dragon Søren Low i Østerlars. Og medlemmer af hans familie kan følges i databasen Bornholmere.dk.

Søren Low var født på Strandby-Gårde i Østerlars i 1789. Ved Folketællingen 1834 boede den da 45-årige Søren Low sammen med sin 47-årige bror og 74-årige mor på den fædrene gård. Begge brødre var ungkarle. Men ved folketællingen seks år senere, i 1840, var Søren i mellemtiden blevet gift med Kirstine Lyster og havde fået en 3-årig søn, Søren var da 52. I årene der fulgte fik Søren og Kirstine sammen 3 børn, Kirstine var henholdsvis 36, 38 og 40 år gammel ved børnenes fødsel.

I folketællingen 1870 ses at datteren Elisabeth Marie Low, født i 1839, endnu var ugift i en alder af næsten 31. Hun giftede sig først i en alder af 32 år. Den yngste søn Peter Low, født i 1841, giftede sig ligeledes sent og fik sit første barn i en alder af knap 38 år i 1879.

Stikprøver af kirkebøgerne af børnenes og mødrenes dåbsår og moderens ægteskabsalder, viser at Low-familien ikke var helt så usædvanlig som man kunne tro. Fra 1858 begynder man at anføre mødrenes alder sammen med dåbshandlingerne i kirkebogen fra Østerlars, hvilket giver mulighed for at gennemgå mødrenes fødselsalder mere systematisk.

> Stikprøver fra enkelte år viser at antallet af fødende over 30 år var en anelse højere end i dag, og at antallet af mødre i alderen 40-44 år var ti til femten gange større

Mødres gennemsnitsalder i Østerlars 1858-1900

En gennemgang af kirkebøgerne fra Østerlars viser at den gennemsnitlige alder for fødende i midten af 1800-tallet er meget langt fra tallet i midten af 1900-tallet, der ellers ofte fremhæves som et fertilitetsmæssigt ideal. I 1860'erne var den gennemsnitlige fødealder op imod 10 år ældre end i 1960'erne.

Således ser vi at i perioden 1858-1900 (i alt 1844 fødsler) er kun 15% af de fødende 20-24 år mens grupperne 30-34 og 35-39 år udgør henholdsvis 23,75 og 20,82% af de fødende. Den største gruppe i alderen 25-29 år udgør kun få procent flere end grupperne i 30'erne, nemlig 25,43% mens gruppen på 40-44 år udgør næsten 10% af de fødende med 9,82 %. Antallet af mødre i alderen 45-49 år var 1,03% af de fødende.

Stikprøver fra enkelte år viser at antallet af fødende over 30 år var en anelse højere end i dag, og at antallet af mødre i alderen 40-44 år var ti til femten gange større. I 2009 var 58 % af de fødende over 30 år mens andelen af fødende i alderen 40-44 år var 3,3 %. I 1859 (150 år før) var 62,75 % af de fødende over 30 år og andelen af fødende i alderen 40-44 var 15,69 %. Den gennemsnitlige fødealder var det år 31,8 år.

I året 1875 var det hele 68,42 % af de fødende der var over 30 år og andelen af fødende over 40 år var 23,68%. Kvinder under 25 år udgjorde 13,15 %. Den gennemsnitlige fødealder var 33,07 år.

År 1900 er kvindernes fødealder faldet en smule, 60,0% var 30 år og 12,0% over 40 år. Kvinder under 25 udgjorde 14% af de fødende. Den gennemsnitlige fødealder var år 1900 var 31,56 år – i øvrigt tæt på landsgennemsnittet på 32 år det år.

Ved næsten 2% af fødslerne 1858-1900 er moderens alder ikke anført, størstedelen af disse var ugifte kvinder med "uægte børn" samt hvor forældrene var udlændinge, primært svenskere (undtaget skåninge). Størstedelen af de ugifte kvinder var antageligt unge kvinder, i al fald viser gennemgangen, at langt størsteparten af de fødende under 22 år var ugifte mødre. Den resterende del af de unge mødre er næsten udelukkende kvinder gift med velhavende mænd såsom mænd med et embede (lærere, post- og telegrafembedsmænd, landpolitibetjente, præster m.m.), gårdmænd og møllere. Ikke alle ugifte mødre var dog unge kvinder, kvinden Bodil Kirstine Larsen fik i 1869 et uægte barn som 46-årig og Kirstine Margrethe Hansen fødte et barn på fattiggården som 41-årig i 1873.

Østerlarsker Sogn 1858-1900
Antal mødre i aldrene:

14-19 år:	40
20-24 år:	277
25-29 år:	469
30-34 år:	438
35-39 år:	384
40-44 år:	181
45-49 år:	19
Alder ikke anført:	36
Antal fødsler i alt:	1.844

Som det ser ud falder kvindernes fødealder en smule mod slutningen af 1800-tallet. Inddeles tallene i 20-årige perioder 1858-1879 og 1880-1900 så ses det tydeligt at andelen af fødende i alderen 20-24 og 25-29 er stigende i den sidste 20-årige periode, mens andelen af fødende i alderen 30-34 og 35-39 er faldende. I 1858-1879 var aldersgruppen 35-39 år den største med 24,01 % mens den i 1880-1900 er faldet til 17,9 %. I årene 1880-1900 er det derimod aldersgruppen 25-29 år der er den største med 27,47 % mod 23,22 % i den forgående periode.

Østerlars 1858-1879
Antal mødre i aldrene:

14-19 år:	17
20-24 år:	108
25-29 år:	205
30-34 år:	209
35-39 år:	212
40-44 år:	108
45-49 år:	7
Alder ikke anført:	17
Antal fødsler i alt:	883

Østerlars 1880-1900
Antal mødre i aldrene:

14-19 år:	23
20-24 år:	169
25-29 år:	264
30-34 år:	229
35-39 år:	172
40-44 år:	73
45-49 år:	12
Alder ikke anført:	19
Antal fødsler i alt:	961

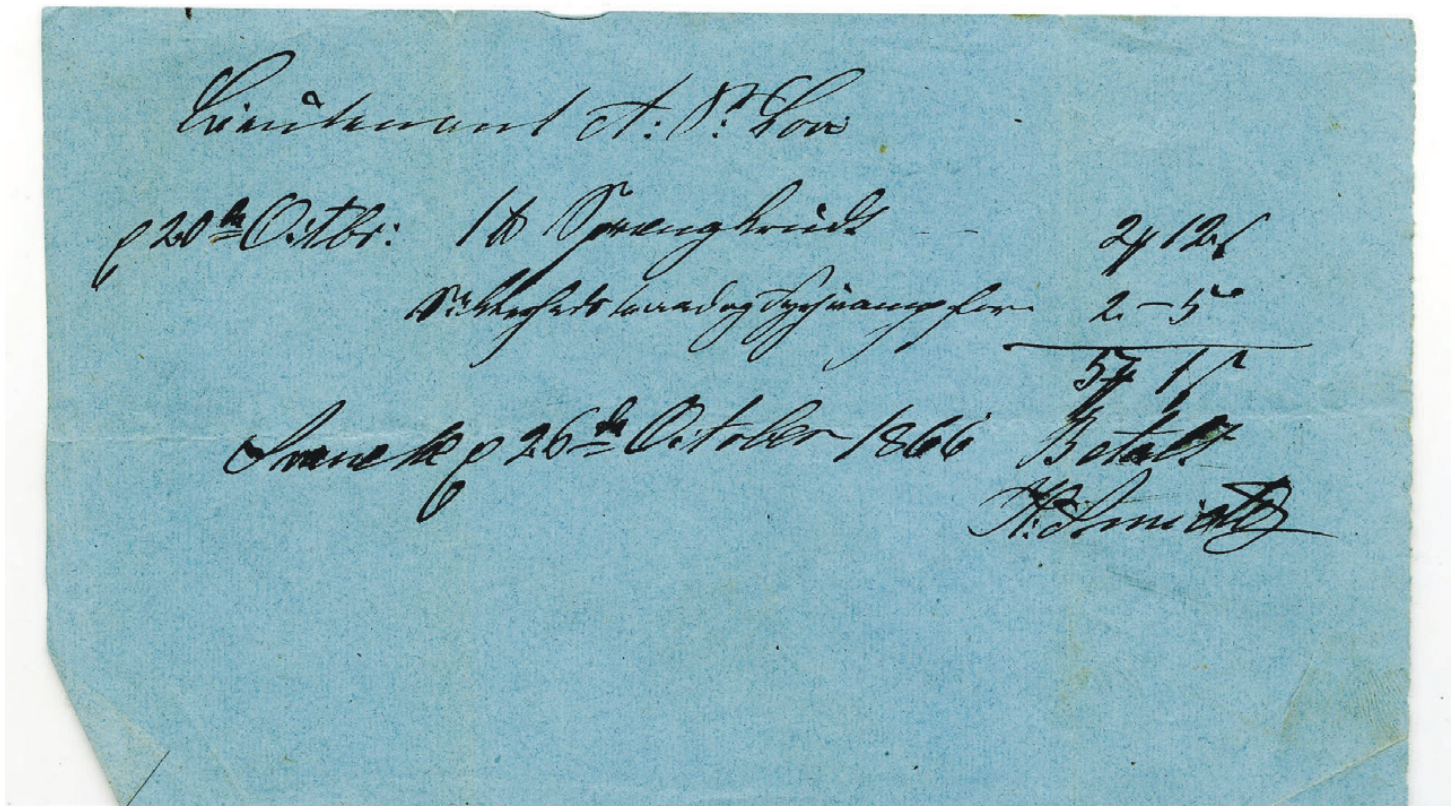

Regning på blandt andet sprængkrudt og fyrsvamp for Løjtnant Low, dateret 26. oktober 1866. Fra Bornholms Ø-arkiv

Dette fald i alderen ses specielt fra ca. 1880 til 1890'erne. Deles den sidste periode i perioderne 1880-89 og 1890-1900, så er der i de sidste ti år en lille stigning i mødrenes alder, hvilket mod slutningen af århundredet næsten når samme niveau igen som før 1870'erne. Samtidig med at mødrene gifter sig tidligere ses også færre fødsler af mødre over 40.

En af forklaringerne på ændringerne i mødrenes alder i 1800-tallet kan til dels forklares ud fra tidens skiftende idealer til dels lempelser i begrænsningerne af unge og fattiges ret til at indgå ægteskab. Fra 1824 var det som en del af fattighjælpslovene, blevet forbudt at gifte sig såfremt man ikke havde råd til at stifte hjem. Begrænsning af såkaldte "letsindige ægteskaber" ved at indskrænke fattiges og uformuende unges mulighed for ægteskab, mente man kunne begrænse børnetallet og dermed forsørgerpligten over de dårligst stillede. En del af de enlige mødre var derfor typisk tjenestepiger hvis udlagte barnefader var tjenestekarle eller andre der ikke havde mulighed for at stifte bo. Omvendt resulterede loven også i at ægteskabsalderen var høj, ofte et godt stykke op efter 30 før et par havde nået at være ude og tjene en årrække og fået sparet op til et sted at bo og måske et lille stykke jord. Formuende folk kunne gifte sig så tidligt som de ønskede.

Med romantikkens indtog idylliseredes den unge moder og de unge ægtefolk, og med samtidige lempelser af reglerne omkring "letsindige ægteskaber", kunne og ville flere ganske unge indgå ægteskab i 1800-tallets anden halvdel. Selv blandt de laveste indkomstgrupper som indsiddere, arbejdsmænd og fiskere, ses purunge mødre i 1880'erne. Mod slutningen af 1800-tallet har ungdommen dog tilsyneladende besindet sig og fundet det mere fornuftigt igen at spare op inden man indgik ægteskab.

Generelt er mødrenes alder en smule lavere i byerne og her slår tendensen med faldet i mødrenes alder igennem tidligere end i landsognene.

Mødrenes alder i Øster Herred 1850-1900

Tallene for Østerlars alene er små, kun omkring 50 fødsler om året, hvilket giver større statistisk usikkerhed. For et mere nøjagtigt billede af mødrenes alder må ses på større antal fødsler. Men sammenholdes tallene med resten af Øster Herred, der udover Østerlars består af byerne Svaneke og Gudhjem og landsognene Ibsker og Østermarie, så afviger tallene fra Østerlars ikke fra de øvrige steder i herredet. Kun i byerne synes alderen at have været lavere end i landsognene, hvilket primært kan forklares af at byerne havde flere velhavende borgere og embedsmænd, der giftede sig yngre.

Tvillingemødre er talt to gange, trillingemødre tre gange (med kun et sæt trillinger i hele den gennemgåede periode), fødsler hvor morens alder er udeladt er ikke talt med i den gennemsnitlige alder.

I Ibsker sogn påbegyndtes anførsel af mødrenes alder allerede i 1851, det år var der 50 fødsler. Gennemsnitsalderen for de fødende var 31,4 år, antallet af fødende over 30 var 56,0% og antallet af fødende over 40 år var 14%. I Østermarie påbegyndtes aldersangivelse ligeledes i 1851, af årets 68 fødsler var 58,82 % over 30 år og 10,29% over 40 år, af sidstnævnte var de 2,9% mødre over 45 år.

I Svaneke og Gudhjem er antallet af fødsler lavere, i Gudhjem færrest med kun 6-10 fødsler om året. I Svaneke påbegyndtes angivelse af mødrenes alder i 1851, i 1851-52 var der 56 fødsler, heraf var kun 44,64 % født af mødre over 30 år, og kun 7,14% af mødre over 40. Også her tilhørte mødrene over 40 dog høje som lave, eksempelvis konsul og købmand Jens Müller Nansens hustru Cathrine Lou på 42 år. I Gudhjem påbegyndtes aldersangivelse i 1859, i årene 1859-62 var der 61 fødsler hvoraf 54,09 % havde mødre over 30 år, kun 6,55 % var født af mødre over 40 år.

Forskellene på land og by bliver en smule tydeligere i senere tider. I 1875 var der i hele Øster Herreds landsogne (Østerlars, Østermarie og Ibsker) 153 fødsler, 63,81 % af mødrene var over 30 år og 15,78 % over 40 år.

I byerne Svaneke og Gudhjem var der samlet 51 fødsler. 56,86 % var født af mødre over 30 og kun 7,84 % var over 40, altså næsten det halve af i landsognene.

År 1900 var der i Øster Herreds landsogne 161 fødsler, hvoraf 55,34 % var født af mødre over 30 år og 14,46 % var mødre over 40 år. Byerne Svaneke og Gudhjem tegnede sig for 43 fødsler og her var kun 52,38 % mødre over 30 år og kun 6,9 % mødre over 40.

I stikprøveårene 1850'erne, 1875 og 1900, er den yngste af de fødende 15 år (ugift tjenestepige i Østerlarsker), den ældste 49 år (fiskerkone i Ibsker).

Dette stemmer i øvrigt også ganske vel overens med tallene fra hele landet i Danmarks statistik. Heraf ses at gennemsnitsalderen for fødende på landsbasis var 32 år i år 1900 – altså mere end et år ældre end i 2015. Af Danmarks statistik ses tillige at der blev født flere børn af mødre over 40 i 1890 end i 1990. Og mens det var 3,4 % af danske børn der i 2015 blev født af mødre over 40 år, så var tallet det dobbelte for byerne i Øster Herred og 3-5 gange højere i landsognene i 1850'erne, 1875 og 1900.

Mødrenes alder dengang og nu

Unge ægteskaber og barnemødre i 20-årsalderen er et fænomen, der historisk set kun har fundet sted hos overklassen og i enkelte modebølger hvor ungdommen i stigende grad dyrkede et borgerligt og ungt ægteskabsideal. I 1800-tallet igennem var tidlige ægteskaber forbeholdt de velhavende og med begrænsninger i unge mennesker af lavere stands ret til at indgå ægteskab, var ægteskabsalderen for de fleste høj.

I 1850'erne var gennemsnitsalderen for fødende kvinder ikke bare højere end i 1960'erne, men også højere end i dag. Går vi længere tilbage, til slutningen af 1700-tallet så var mænds og kvinders ægteskabsalder endog højere end i midten af 1800-tallet. 1960'ernes fødselsalder, der ofte i nutiden fremhæves som et ideal rent fertilitetsmæssigt, er rent historisk set kun en parentes i historien, for både i årene før og efter har fødselsalderen været langt højere.

Ganske vist fik kvinderne i 1800-tallet flere børn end nutidens kvinder, men det er ikke 7., 10. eller 12. barn, der kom til efter de 40, faktisk viser kirkebøgerne at giftealderen var så høj at det typisk oftere var 3. eller 4. barn der kom til i aldersgruppen 40-44 år. Det gennemsnitlige antal børn pr. kvinde var 4 år ved 1800-tallets midte.

Der er naturligvis forskellige årsager til mødrenes fødealder dengang nærmer sig tallene i nutiden, dengang var det primært de dårligst stillede, der giftede sig senest, mens det nu er de mest veluddannede der venter. Men uanset viser tallene klart at opråbene om "at vi aldrig har fået børn så sent som nu" er urigtige, den gennemsnitlige fødealder ved midten og slutningen af 1800-tallet var på nogenlunde niveau eller lidt højere end nu og andelen af mødre over 40 mangedoblet i forhold til nu. Men mens en nygift 38-årig kvinde i 1850'erne gennemsnitligt ville blive mor til 4 børn, så vil en nygift 38-årig i 2016 mere sandsynligt gennemgå et par års fertilitetsbehandling og muligvis få barn nummer 1, mens nummer 2 udebliver.

Det sidste ganske bemærkelsesværdigt i en tid med dårligere ernæring og kortere levealder, og kirkebøgernes talrækker fortæller intet om hvorfor det i dag er så meget sværere for en 40-årig kvinde at få barn i dag end for 100 og 150 år siden.

Informationerne om de ældre mødre vil efterhånden blive lagt ind i Bornholms Ø-arkivs database Bornholmere.dk

Amtskort over Bornholm med herredsgrænserne fra 1894. M.K. Zahrtmanns arkiv,Bornholms Ø-arkiv.

Kilder:
Danmarks statistik
www.bornholmere.dk
Kirkebøger og folketællinger fra Østerlars og Øster Herred.